

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อราวกลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 หนังสือพิมพ์หลายฉบับ อาทิ ไทยรัฐ มติชน เดลินิวส์ ได้ให้ความสนใจ ในการเปิดประเด็นข่าวกรณีวัดพระธรรมกาย เนื้อหาของการ นำเสนอข่าวเป็นการชี้แนะให้ประชาชนเห็นถึงความไม่ชอบมาพากลของกระบวนการในการจัดการ ทรัพย์สินซึ่งได้จากการบริจาคของทางวัด รวมทั้งนำเสนอข้อมูลให้ประชาชนได้รับทราบและเห็นว่า ทางวัดแห่งนี้มีการประพฤติปฏิบัติกิจทางสงฆ์แตกต่างจากวัดในพุทธศาสนาโดยทั่วไป การดำเนินการ ในการเสนอข่าวได้ขยายตัวกว้างขึ้น จนในที่สุดข่าวกรณีวัดพระธรรมกายนี้ ได้ลุกลามใหญ่โต และกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ขึ้นในสังคม

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ต่างพยายามที่จะหาหนทางเพื่อแสวงหาความเป็นจริง ทั้ง การเก็บข้อมูล การพยายามสร้างทฤษฎีต่างๆ เพื่อมารองรับสิ่งที่ตนเองคิดและเชื่อ ตั้งแต่อดีตที่ ผ่านมา มนุษย์พยายามให้คำจำกัดความของความจริงที่แตกต่างกันออกไป โดยเริ่มจากเบื้องต้น ที่เชื่อว่าความจริงคือสิ่งที่เรารับรู้จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 และได้มาจากประสบการณ์ จนถึงในยุค ของ PLATO ที่แยกแยะสิ่งที่เราได้รับจากประสาทสัมผัสว่าไม่ใช่ความเป็นจริงที่แท้ เพราะสิ่งที่เรา เห็นอาจไม่ใช่สิ่งที่เป็นอยู่จริง และต่อมามนุษย์ก็เริ่มค้นพบทฤษฎีที่เชื่อว่า ความจริงนั้น ถูกระบบ ของสังคมสร้างให้ "จริง" หรือการนำเสนอ (Representation) ว่าเป็นจริง ในมุมมองทำยนี้ "ความ เป็นจริงกลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีความหมาย" (Reality has to be made to mean) ซึ่งเป็นที่มาของ อุดมการณ์ (Grossberg, Wartella and Whitney, 1998:184 -185)

Ideology หรือ อุดมการณ์ คือระบบความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นไปของโลกและ ความสัมพันธ์ของสังคม ว่าโลกนี้มีความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้และเป็นธรรมชาติของโลกที่ มนุษย์ยอมรับโดยเห็นว่ามีทางจะเป็นอื่นไป อุดมการณ์ยังให้แนวคิดแก่มนุษย์ถึงสิ่งรอบๆตัวอีก ว่าอะไรที่เป็นสิ่งที่ปกติ ถูกต้องหรือยอมรับได้ ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นมนุษย์จะไม่เคยสัมผัสด้วยตนเอง แต่ ก็เชื่อว่าเป็นเช่นนั้น เพราะไม่มีทางเลือก

Louis Althusser (1971, อ้างถึงใน เสกสรร ประเสริฐกุล, 2527:68-79) เสนอว่า อุดมการณ์ คือ ระบบหรือกระบวนการที่คนเราพยายามอธิบายและตีความสิ่งที่ไม่สามารถหาได้

จากประสบการณ์ เช่น จินตนาการ หรือเป็นสิ่งที่เกินไปจากความสามารถที่มนุษย์จะรับรู้ได้ อาทิ ชีวิตหลังความตาย ความตายไม่ใช่ประสบการณ์ที่พบเจอแล้วสามารถบอกต่อกันได้ ถึงจะ 모르แต่มนุษย์ก็พยายามอธิบายและจินตนาการชีวิตหลังความตายเพื่อสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิต

ตัวอย่างของอุดมการณ์ที่มองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมได้แก่ เมื่อคนเราเชื่อว่าชีวิตของเรานั้นถูกกำหนดมาให้เกิดมาอย่างไม่เท่าเทียมกัน ครั้นจะพยายามหาสาเหตุว่าทำไมต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เราก็ยกเวรกรรมมาอ้างว่าคนเรามีบุญวาสนาไม่เท่าเทียมกัน อย่างที่สุภาสิตไทยกล่าวไว้ว่า “แข่งเรือแข่งพายยังแข่งได้ แต่แข่งบุญแข่งวาสนานั้นยากจะแข่ง” ความเชื่อของคนเราที่มองความผิดหวัง ความไม่สมบูรณ์ในชีวิตในลักษณะดังกล่าวทำให้ ชั้นชั้นหนึ่งยอมตกเป็นเบี้ยล่างของชนอีกชั้นหนึ่ง โดยไม่คิดที่จะเรียกร้องถึงความเท่าเทียมกัน

ดังนั้นอุดมการณ์ในความหมายที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและสร้างความเข้าใจในระบบของชีวิตมนุษย์นี้จึงถูกนำมาใช้เพื่อขจัดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคม ด้วยพื้นฐานของทุกสังคมต่างก็ต้องการคงสภาพความเป็นสังคมไว้ มนุษย์ในสังคมจึงพยายามสร้างสถาบัน โครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคม และการพยายามอยู่ต่อไปอย่างเป็นสังคมขึ้นมา วิธีการก็คือการนำอุดมการณ์มาใช้สร้างข้อตกลงร่วมกันซึ่งคนในสังคมต่างก็พร้อมใจที่จะรับข้อตกลงนี้ไว้อย่างง่าย ๆ เพื่อการอยู่ต่อไปของสังคมและปัจเจกบุคคล เมื่อเวลาผ่านไปข้อตกลงดังกล่าวก็ยังคงอยู่และถูกใช้กันจนเป็นเรื่องธรรมดาจนกลายเป็นอุดมการณ์ของสังคมไปโดยปริยาย (พิทยา สายหู, 2534)

ในส่วนของปัจเจกบุคคล ปรีชา ช่างขวัญยืน (2522) เสนอว่า เนื่องจากมนุษย์ไม่ชอบคิดอะไรในสิ่งที่ซับซ้อนและมีแนวโน้มที่จะจัดการกับสิ่งที่สับสนรอบตัวเราให้เป็นเรื่องง่าย ๆ เสียก่อน โดยการแปลความสิ่งนั้นตามโลกทัศน์และประสบการณ์ของเรา การยอมรับเอาอุดมการณ์มาใช้เป็นกรอบในการมองโลกจึงกลายเป็นสิ่งที่ไม่ยากเย็นเช่นกัน ซึ่ง Russell (1961) เสริมว่าเมื่ออุดมการณ์ได้ฝังตัวลงไปในการอบความคิดของมนุษย์แล้ว มนุษย์ก็จะใช้กรอบนั้นวางลงในทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองพร้อมกับรับอุดมการณ์ไปใช้ และสิ่งนั้นมักจะทำให้มนุษย์ปฏิเสธและมองไม่เห็นสิ่งที่อยู่นอกรอบที่ตัวเองได้วางลงไป รวมถึงปฏิเสธสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของตนเองเสมอ ตัวอย่างเช่น อุดมการณ์ที่เชื่อในความแตกต่างของเพศ นำมาซึ่งการแบ่งงานกันทำในสังคม และเมื่อเพศหญิงเข้าไปทำงานเพศชายก็จะได้รับการดูถูกความสามารถขณะเดียวกันหากเพศชายเข้ามาทำงานเพศหญิงก็จะถูกมองว่าแปลกหรือผิดเพศได้

เนื่องจากอุดมการณ์เป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับโลก และมีผลต่อกระบวนการคิดของมนุษย์เช่นนี้ Marx (อ้างถึงใน Baran and Davis, 1994:318) จึงเปรียบเทียบอิทธิพลของอุดมการณ์ว่าคล้ายคลึงกับยาเสพติด ที่ผู้เสพจะหลงมัวเมาและตกเป็นทาสตลอดไป แนวคิดของ Marx จึงเห็นว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อคงไว้ซึ่งอำนาจของระบบชนชั้น เป็นความคิดเบ็ดเสร็จที่ชนชั้นผู้นำใช้เป็นเครื่องมือที่จะรักษาไว้ซึ่งสถานะภาพ ความมีอภิสิทธิ์ และใช้เป็นข้ออ้างในการกดขี่ชนชั้นอื่นอย่างถูกต้องและเป็นธรรม เช่น การใช้คำราชาศัพท์ในเขมร ที่คงความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นผ่านทาง การสื่อสาร

ในส่วนของการใช้อุดมการณ์เพื่อรักษาระบบความเป็นชนชั้นนั้น Althusser ก็มีความคิดเห็นไม่ต่างจาก Marx เท่าไร Althusser (กาญจนา แก้วเทพ, ผู้แปล ,2529) พยายามอธิบายถึงการที่รัฐนำอุดมการณ์มาใช้ในการควบคุมจิตใจประชาชน ควบคู่ไปกับการควบคุมด้านปราบปราม จนถึงทุกวันนี้ในประเทศประชาธิปไตยส่วนใหญ่ก็ยังคงนำอุดมการณ์มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างอำนาจที่ดูเหมือนว่าสมเหตุสมผล และหากประเทศใดสามารถสร้างแนวคิดร่วมกันที่ชัดเจนในการตัดสินใจสังคมด้วยแล้ว อำนาจควบคุมด้านปราบปราม ก็จะดูไม่จำเป็นอีกต่อไป

อย่างไรก็ดี Gramsci (1891-1973 อ้างถึงใน สุรพงษ์ ชัยนาม, 2524 : 70-79) นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอิตาลี มีความเห็นที่ขัดแย้งว่า ไม่มีอุดมการณ์ใดของคนเพียงกลุ่มเดียวที่จะก่อตัวอยู่ได้ในสังคม เนื่องจากเขามองว่าสังคมนั้นประกอบด้วยหลายชนชั้นและต่างฝ่ายก็ต่างพยายามที่จะอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่งให้ได้ และทางใดก็ไม่ดีเท่าการเป็นเจ้าแห่งอุดมการณ์ (Hegemony) ในสังคมนั้น ดังนั้นผลที่ตามมาคือเกิดการแข่งขันกันของอุดมการณ์หลายกระแส ซึ่งแต่ละกระแสก็จะสร้างผลประโยชน์ให้กับกลุ่มคนต่างชนชั้นกัน

แต่ไม่ว่าในความเป็นจริงความหมายและกระบวนการ ของอุดมการณ์ จะเป็นไปตามแนวความคิดของนักทฤษฎีท่านใด เราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าสื่อมวลชนเป็นหน่วยหนึ่งในสังคมที่มีบทบาทอย่างยิ่งในกลไกทั้งปวงของอุดมการณ์ดังที่เราได้เคยเห็นเนื้อหาของอุดมการณ์ซึ่งสอดแทรกแฝงตัวอยู่ในเรื่องราวต่างๆที่นำเสนออยู่บนหน้าหนังสือพิมพ์ ในสังคมปัจจุบัน สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะเป็นสื่อกลางระหว่างคนในสังคมกับโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งบางครั้งอยู่นอกเหนือการสัมผัสโดยตรงของคนเรา สื่อมวลชนจึงรับหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้คนเราเกิดประสบการณ์ทางอ้อมกับเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ สมาชิกในสังคมจึงได้รับรู้ประสบการณ์นั้นทั้งที่ไม่ได้มีส่วนร่วมโดยตรง หากเนื้อหาของสารที่ปรากฏในสื่อมวลชนยังผ่านกระบวนการ

การกลั่นกรองมากเท่าไร ความเป็นจริงทางสังคมก็ยิ่งถูกบิดเบือนมากเท่านั้น(ซัวญูเรี่ยน กิติวัฒน์ ,2530)

ตามแนวความคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของ Marx สื่อมวลชนถูกมองว่าเป็นสถาบันสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ Marx (อ้างถึงใน Baran and Davis,1994:318-319)ได้เสนอว่าสื่อมวลชน ก็คือผลิตผลในสังคมทุนนิยม ถูกสร้างมาเพื่อตอบสนองความต้องการของชนชั้นนายทุน และมีหน้าที่นำเสนอเรื่องราวให้แก่คนในสังคมเพื่อสืบต่ออุดมการณ์ จึงมีผลทำให้ข่าวสารจากสื่อที่ส่งออกมาเป็นไปตามประสบการณ์และกรอบแนวคิดของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น จากนั้นผู้รับสารอันเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมก็รับเอาอุดมการณ์ต่างๆที่ปรากฏในการนำเสนอโดยสื่อมวลชนมาให้เป็นของตน อุดมการณ์เหล่านั้นจึงกลายเป็นกรอบที่ใช้ในการมองโลกของคนในสังคมนั้นๆไปโดยปริยาย เช่น สังคมทุนนิยมที่เชื่อว่าสมองมีค่าสูงกว่าแรงงาน ดังนั้นผู้ที่ใช้สมองจึงควรได้ค่าจ้างสูงกว่าผู้ใช้แรงงาน ซึ่งส่งผลต่อมาถึงแนวคิดในสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษา เพื่อที่ว่ายิ่งเรียนสูงเท่าไร ยิ่งจะได้ค่าจ้างมากเท่านั้น

การจัดการดังกล่าวนี้สามารถเห็นได้อยู่ทั่วไปทั้งบนหน้าหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ รวมถึงการ อบรมบ่มเพาะในสถาบันต่างๆ Althusser (กาญจนา แก้วเทพ , ผู้แปล , 2529) ได้ให้คำจำกัดความกระบวนการสืบต่ออุดมการณ์ผ่านสื่อนี้ว่า คือการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) ซึ่ง Althusser เสนอว่าอุดมการณ์สามารถก่อตัว และกลายเป็นสิ่งที่ยั่งยืน ทนทานได้ โดยผ่านกระบวนการในการผลิตซ้ำโดยสถาบันต่างๆของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนซึ่งเป็นสถาบันเอกชนที่จะทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด และทำให้อุดมการณ์ได้มีโอกาสถ่ายทอดไปสู่มวลชนอย่างแท้จริง

แต่หากเราจะมองบทบาทของสื่อมวลชนอันมีต่ออุดมการณ์ตามแนวทางของ Gramsci เราก็จะพบว่า Gramsci (1891 –1973 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ,2541:64-67) เปิดกว้างให้สื่อมวลชนเป็นเวทีการประลองของอุดมการณ์จากหลายๆแหล่งเพื่อจุดหมายคือการเป็นเจ้าแห่งอุดมการณ์ (Hegemony) จากมุมมองดังกล่าวนี้สื่อมวลชนจึงไม่ใช่เป็นแต่เพียงเครื่องจักรในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของกลุ่มผู้นำในสังคมขณะนั้นแต่เพียงอย่างเดียวเช่นที่ Marx นำเสนอ

จากแนวความคิด หน้าที่ในการเผยแพร่อุดมการณ์ของสื่อมวลชนที่ผ่านมา ดูเหมือนว่าสื่อจะอยู่บนทางสองแพร่ง บางกรณีสื่อนำเสนออุดมการณ์เพื่อการผลิตซ้ำของอุดม

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ปัญหานำการวิจัย

ข่าวกรณีวัดพระธรรมกายที่นำเสนอโดยหนังสือพิมพ์ไทย มีเนื้อหาที่นำเสนออุดมการณ์ในรูปแบบใด ระหว่างการเป็นผู้นำเสนออุดมการณ์หลักกลุ่มที่ส่งเสริมอำนาจรัฐหรือการเป็นเวทีอิสระในการนำเสนออุดมการณ์ในทุกรูปแบบ โดยมีคำถามย่อยดังต่อไปนี้

1. มีการเลือกนำเสนอประเด็นอุดมการณ์ในทั้งสองกลุ่ม ต่างกันหรือไม่ อย่างไร
2. มีลักษณะแนวทางการนำเสนอประเด็นอุดมการณ์ทั้งสองกลุ่มอย่างไร
3. มีลักษณะแนวทางการนำเสนอแหล่งข่าวในข่าวอย่างไร
4. มีลักษณะแนวทางการนำเสนอการอ้างเหตุผลในข่าวอย่างไร

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

อุดมการณ์ หมายถึง

ความเป็นจริงพื้นฐานของโลกที่มนุษย์เชื่อ และเห็นว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้

อุดมการณ์ทางสังคม หมายถึง

ความเป็นจริงของสังคมหนึ่งที่คนในสังคมเชื่อและนำมาใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจเหตุการณ์ในสังคม

ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ หมายถึง ประเด็นข่าวที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องหรือกล่าวอ้างอิงถึงความจริงพื้นฐาน ที่บุคคลใช้ตัดสินหรือเป็นกรอบในการมองโลกและสังคม

ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ส่งเสริมอำนาจรัฐ หมายถึง ประเด็นที่แสดงนัยยะทางอุดมการณ์อันเป็นกลุ่มที่สนับสนุนการใช้อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ และลำดับชั้นทางสังคม เช่น ความมั่นคงของชาติ การเคารพความอาวุโสและตำแหน่ง

ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ไม่ส่งเสริมอำนาจรัฐ หมายถึง ประเด็นที่แสดงนัยยะทางอุดมการณ์อันเป็นกลุ่มที่สนับสนุนการกระจาย

อำนาจ และความเท่าเทียมกันในสังคม อาทิ ความเคารพในสิทธิส่วนบุคคล ความสามารถในการแสดงความคิดเห็นที่เท่าเทียมกัน

ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ที่นำเสนอตามกระแสหลัก หมายถึง ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ใด ก็มีเนื้อหาของประเด็นที่ส่งเสริมกระแสหลักของอุดมการณ์นั้น เช่น ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์สิทธิและเสรีภาพ นำเสนอด้วยข้อความ "บังคับนักเรียนเข้าวัดขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน"

ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์ที่นำเสนอสวนกระแสหลัก หมายถึง ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์หนึ่ง แต่มีเนื้อหาของประเด็นที่ค้านกับกระแสหลักของอุดมการณ์นั้น เช่น ประเด็นซึ่งแฝงนัยยะทางอุดมการณ์สิทธิและเสรีภาพ นำเสนอด้วยข้อความ "เมื่อเข้ามาเป็นสงฆ์ต้องสละสิทธิปฏิบัติตามกฎหมาย จะมาอ้างเสรีภาพอีกไม่ได้"

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อที่จะได้เห็นว่ หนังสือพิมพ์ไทย มีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ผลิตซ้ำเรื่องราวของอุดมการณ์ ดังที่นักคิดได้มองสื่อมวลชนไว้หรือไม่ อย่างไร

2. เป็นแหล่งอ้างอิงให้กับผู้ทำงานด้านวิชาชีพ เพื่อนำไปพิจารณาถึงการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์รูปแบบในการนำเสนอ หาข้อมูล และแนวโน้มในการเสนอข่าวในอนาคต